

Natalija Mihelčič

»Moški vzdihujejo za tobakom, ženske za kavo, otroci pa za kruhom«

Razmere na Kočevskem v času prve svetovne vojne na primeru župnije Banja Loka

Zgodovina Banja Loke je danes marsikomu izredno slabo poznana, njena preteklost iz prejšnjega stoletja pa razkriva marsikatero zanimivost, ki je doslej ostala skrita. Ne gre pozabiti, da je naselje zaradi svoje stoletne pripadnosti Kočevski doživelo veliko sprememb ter skupaj s pokrajino preživel »duh preteklega« časa. Mednje sodijo tudi vojne razmere Velike vojne, katere posledice vojnega razdejanja so v banjaloškem območju slabo raziskane in poznane, zato je tovrstno arhivsko gradivo iz tistega časa še posebej dobrodošlo. Pričujoči prispevek obravnava razmere v Banja Loki v času prve svetovne vojne ter razkriva obilico zgodovinskih dejstev o omenjenem vaškem naselju. Skromno, vendar bogato arhivsko gradivo župnijske kronike tedanjega banjaloškega župnika, Antona Medveda, in zapisi o banjaloških družinah v serijah virov *Status animarum*, predstavljata edina doslej ohranjena primarna zgodovinska vira, pomembna za obdobje v času Velike vojne za Banja Loko. Vira hrani župnija v Kočevski Reki, ki poleg omenjenih virov, hrani tudi kasnejše zapise o vojnih razmerah na tem območju.

Banja Loka je majhno obcestno naselje z gručastim jedrom, povzdignjeno na vzpetini in stisnjeno med obronki kraških planot v zgornji Kolpski dolini, ki je tako kot ostala Kočevska doživela krute posledice prve svetovne vojne. Poselitev Banja Loke sega že v stari vek, v kostelskih urbarjih pa se podeželsko naselje omenja kot vas z osmimi kmetijami.¹ Pred pričetkom prve svetovne vojne je naselje zajela zajetnejša in obsežnejša poselitvena »mrzlica«, saj je, kot potrjuje popis iz leta 1910, v naselju živelo 226 prebivalcev,² kar je predstavljalo 0,051 % vsega prebivalstva v uradu Vas-Fara, kamor je Banja Loka upravno pripadala. Štiriletna svetovna vojna je

razredčila prebivalstvo, mnogi so v vojni izgubili svoje svojce, drugim pa se je uspelo preseliti v druge slovenske kraje. Banja Loka je hitro občutila učinke deagrarizacije in počasne depopulacije, vendar se je življenje v njej zaradi ljubezni do svoje zemlje, posestva in domačega kraja ohranilo do danes, nekateri pa so zaradi omenjenega v njej ostali vse svoje življenje.

Naselje leži na cestni relaciji Kočevje-Fara, ki je od prvega oddaljena 20 kilometrov, od slednje pa slabih 6 kilometrov. Ne tako velika razdalja do večjega mesta, Kočevja, je v preteklosti (ne)posredno vplivala na gospodarski razvoj Banja Loke. Zaradi zakraselega površja, posutega z množico vrtač in drobnimi kraškimi pojavi, je okolica vasi poraščena z obsežnimi banjaloškimi gozdovi, ki so v preteklosti pomenili bogastvo za tamkajšnji kraj. Poleg gozdarstva se je večina vaščanov ukvarjala s kmetijstvom, redili so hlevsko živino ter obdelovali bližnja polja. Tovrstna gospodarska panoga je predstavljala osnovni vir preživetja v težkih vojnih časih, po drugi svetovni vojni pa je ta z razcvetom industrije v Kočevju postala drugotnega pomena. Večina vaščanov se je zaposlila v kočevski industriji ter se zaradi lokacije zaposlitve odselila iz Banja Loke, medtem ko je manjšina še naprej ostala vezana na »rodno« grudo. Dopolnilno in dodatno dejavnost v preživetju lokalnega prebivalstva sta pomenili tudi sadjarstvo in čebelarstvo, iz vasi pa so vaščani vozili tudi mleko, ki so ga prodali mlekarni na Petrini. Družabno življenje v Banja Loki pred začetkom prve svetovne vojne je bilo skromno, omejeno le na praznovanje večjih občinskih, državnih in cerkvenih praznikov. Vas je imela le eno trgovino in gostilno, ki sta predstavljali osrednje zbirališče lokalnega prebivalstva, predvsem v slednji pa so svoj prostor za druženje in klepet našle starejše generacije Banje Loke. Kulturno mrtvilo je oviralo družbeno dejavnost kmečkega naselja,

¹ *Krajevni leksikon Slovenije, II. knjiga, str. 216.*

² *Prav tam, str. 213.*

večjo kulturno-družabno pestrost pa zasledimo skoraj dvajset let po končani Veliki vojni. Banjaločani so bili preprosto ljudstvo, ki je živelo od pridelkov svoje lastne zemlje. Vsakodnevna kmečka opravila so bila del vsakdanjika sleherne banjaloške družine, ki se je borila za svoje preživetje v zametu prihajajoče svetovne vojne. V vasi je pretežno živelo zrelo prebivalstvo s svojimi družinami, njihovo število pa se je po končani prvi svetovni vojni znatno zmanjšalo. O natančnem številu kmečkih družin ni natančnega podatka zaradi pomanjkljivih podatkov v *Status animarum*, struktura kmečkih družin pa je bila zagotovo odraz načina življenja v mirnem podeželskem naselju. Manjšina tamkajšnjega prebivalstva se je odločila za iskanje dodatne zaposlitve, ki naj bi olajšala vsakodnevne življenjske tegobe. Bližina Kočevje, kjer je bilo priložnost zaposlitve raznovrstna in večja, je prebivalcem Banja Loke omogočala nabavo življenjsko potrebnih prehrabnih izdelkov ter ostalih materialnih izdelkov, ki niso bili na zalogi v vaški trgovini. Čeprav je prometna povezava s Kočevjem pomenila edino in večjo obliko selitve vaščanov, so le-ti odhajali iz Banja Loke v primeru večjih in nujnih opravkov ter službenih obveznosti. Banjaloško prebivalstvo je kot vaška skupnost živelo skoraj »neokrnjeno« in spokojno. Do velikih tragičnih sprememb vse do prihoda prve svetovne vojne ni prišlo. Velika pridobitev za vaško skupnost je pomenila elektrifikacija naselja ob koncu 19. stoletja, ki je v domovih vaščanov zamenjala nekdanje uporabne sveče, petrolejke, ponekod pa tudi bakle. Elektrifikacija Kočevske je potekala počasi in postopoma, mesto Kočevje je prvo električno napeljavno in elektrarno dobilo leta 1896, nato pa so sledila še ostala naselja. V istem času je bila v Kočevju zgrajena tudi vodarna, ki je mestno prebivalstvo oskrbovala s pitno vodo, medtem ko je v Banjo Loko tovrstna novost prišla kasneje. Zapoznelost številnih novosti ni ustavila življenja v Banja Loki, uvedba le-teh pa je pripomogla k izboljššanemu načinu tamkajšnjega prebivalstva.

Za duhovno življenje Banjaločanov je skrbel lokalni župnik, ki je bil nastanjen v tamkajšnjem župnišču. V času prve svetovne vojne je v župniji deloval Anton Medved, ki je skupaj s svojimi župljani preživel krutost vojne. V banjaloško župnijo je prišel 10. oktobra 1906 in je v njej deloval do 31. decembra 1928. Župnija Banja Loka, ki je v času prve svetovne vojne zajemala naselja Banja Loka, Nova sela, Drežnik, Jesenovrt, Puc, Briga, Ajbelj, Kaptol, Suhor, Podstene, Gorenji Potok, Zapuže, Selo, Lipovac, Matvoz, Rajše in Vimol,³ je bila ustanovljena pred več kot dvestotimi leti. Njeni začetki kot lokalije segajo v leto 1786, ko so njeni prebivalci izrazili željo, da se v Banja Loku ustanovi župnija. Zaradi odmaknjenosti in slabe dostopnosti župnija Kostel ni mogla opravljati

in skrbeti za versko življenje v Banja Loki kot bi morala, zato je bila želja po lastni župniji zelo zaželeno in dobrodošla. Kostelski župnik, Lovrenc Rački, je ustanovitvi banjaloške župnije zelo nasprotoval, vendar je bila kljub temu župnija ustanovljena. Prvi banjaloški župnik je s svojo duhovno službo v Banji Loki nastopil šest let po njeni ustanovitvi.⁴ Prav tako kot ostala Kočevska se je ta znašla v vrtincu grozne vojne, ki je zahtevala življenja številnih banjaloških mož in fantov. Poslani na rusko in soško fronto so se marsikateri Banjaločani in njihovi sovaščani znašli pred golim dejstvom, da je potrebno prijeti za orožje in obraniti svojo domovino.

Mobilizacija vaščanov je pretresla skoraj vsako družino, ki ni bila pripravljena na vojno, posebno pa je vojna zaznamovala njihova življenja. Težko preživetje sleherne družine in pomanjkanje vsega je prebivalce banjaloške župnije pahnilo v revščino in lakoto. Še tisto malo, kar so imeli, so morali oddati v vojaške namene, deželna oblast pa je poskrbela za skromno podporo, ki je komaj zadostovala za preživetje. Vendar še tako težke vojne razmere so prebivalstvo utrdile, da je znalo shajati v boju za preživetje.

Razmere v župniji Banja Loka v obdobju prve svetovne vojne

Poštna pošiljka, ki jo je prejel župnik Anton Medved dne 29. junija 1914, je prinesla obvestilo z naslednjo vsebino: »Njegova cesarjeva visokost, prestolonaslednik, nadvojvoda Franc Ferdinand in njegova soproga, vojvodinja Sofija sta postala žrtvi zavratnega atentata 28. junija, včeraj v Sarajevu.«⁵ Uradno obvestilo je župnik prejel od Krajevnega okrajnega glavarstva iz Kočevja, katero je bilo poslano po vseh župnijah Kočevske in počasi pripravljalo teren za mobilizacijo vojakov. Odziv prebivalstva v Banji Loki je bil razburjajoč in zgrožen. Zavladala je splošna panika in ljudje niso vedeli, kaj naj pričakujejo. Še isti dan je župan Banja Loke, Jožef Kajfež ukazal obesiti črno zastavo na zvonik župne cerkve, v župnišču, šoli in pošti. Zazvonil je veliki zvon, ki je oznanil smrt cesarjevega para. Novica o umoru prestolonaslednika se je razširila po vsej župniji in njenih podružnicah, tudi po ostalih kočevskih župnijah in naseljih. V spomin na preminulega Franca Ferdinanda in soprogo je župnik Anton Medved 6. julija daroval slovesno »sveto mašo z libero« v župni cerkvi, katere so se udeležili vsi župljani, tako iz Banja Loke kot iz podružnic. Isti dan je bila darovana tudi polno obiskana sveta maša v Kostelu. V počastitev spomina na tragični dogodek so se

³ Župnija Kočevska Reka, *Status animarum*, 1910 – 1984, IV. zvezek.

⁴ Župnija Kočevska Reka, *Matrikula Banja Loke, prepis in prevod Blaž Resman*, 17. 6. 2010.

⁵ Župnija Kočevska Reka, *Kronika župnije Banja Loka, leto 1914*.

mnogi ljudje potem še »vsako leto z neizmerno žalostjo in pokornostjo udeležili spominske maše«.

Napad na prestolonaslednika je odmeval po vsem svetu. Banjaločani, prežeti s strahom, so iz dneva v dan živeli vse bolj »anksiozno in zmedeno«, v pričakovanju (ne)pričakovanega. Dnevnika *Slovenec* in *Slovenski narod* sta prinašala številne novice, obvestila in polemike o vzroku napada, odnosu med avstro-ogrsko monarhijo in Srbijo, naposled pa tudi reakcijo avstro-ogrškega vrha na napad prestolonaslednika in njegove žene. To je vse bolj in bolj burilo strahove med ljudmi in ga postavljalo v grozno, s strahom prežeto situacijo. Po vsej politični zmedi in odločnosti, ne samo med politiki, ampak med celotnim kočevskih prebivalstvom, je slednje kmalu pričakovalo obvestilo o mobilizaciji. Župnik Anton Medved je novico o vpoklicu vojakov v vojsko zapisal takole: »Ko sem bil na prižnici in prebral evangelij, je za menoj prišel cerkovnik Jožef Rogale in mi izročil zaprto pismo, rekoč, da moram takoj odpreti in prebrati. Vse-bina pisma je bila takojšna delna mobilizacija«. ⁶ Odzivi ljudi v cerkvi so bili razburjajoči. Ženske in otroci so jokali in kričali, možje pa so otopeli. Novica o delni mobilizaciji je prišla 26. julija. Skoraj pri vsaki družini je bil mož, fant, oče ali sin vpoklican k vojakom. Prvi delna mobilizacija je bila izvedena 27. julija, slaba pol meseca kasneje pa je Krajevno okrajno glavarstvo v Kočevju odredilo splošno mobilizacijo. Vpoklicani so bili vsi možje in fantje do 42. leta, ki so se morali odzvati vpoklicu. V nasprotnem primeru jim je grozila zaporna kazen. Začetna mobilizacija je vpoklicala 275 mož in fantov. ⁷ Potek vpoklica v vojsko je bil za vsako družino izredno stresen, čustven, in žalosten dogodek, večina prebivalstva ga je prepoznala tudi kot »nevračanje domov«, navsezadnje tudi kot smrt bližnjega. Spet drugi pa so v mobilizaciji videli različne priložnosti, posebej vojaški begunci, kateri so bili pomiloščeni s strani cesarja in vpoklicani v vojsko. To je pomenilo priložnost, da se nekega dne le morda vrnejo domov, k življenju brez zapora in kazni. Vpoklic je bil izvršen tudi nad tistimi, ki so bili v tujini.

Mobilizacija ni pomenila samo odziv na politično odredbo, dejansko je predstavljala nekakšen ritual vojakove družine, ki je med seboj povezala vse člane družine. Pri izvajanju le-tega so sodelovali vsi, kajti od družinskega vzdušja je bilo odvisno, kako se bo vpoklicani vojak podal v vojno. Večinoma so bile družine razočarane nad vpoklicem, ker »je bil marsikdo prese-nečen, da mu nikdar ne bo treba obleči cesarske suknje in nositi puške. Bil je vpoklican, da dela z orožjem ali pa s krampom in lopato, ali pa pomaga pobijati sovražnika

ali pa delati utrdbe in strelske jarke ali celo izdelovati morilsko orožje«. ⁸ Vpoklicani vojaki so morali oditi na železniško postajo v Kočevje, od koder so bili poslani na fronte, večinoma v Bosno in Srbijo, nekaj pa jih je kasneje odhajalo tudi na rusko in italijansko (soško) fronto. Slednja je zahtevala ogromno življenj slovenskih fantov in mož ter je odmevala daleč naokoli. Župnik v župnijski kroniki poroča, da se je vojskovanje slišalo tudi na Kočevsko, »saj se je streljanje slišalo, kakor bi bili topovi z bližnjih hribov. Čulo se je sploh vsak dan silno pokanje in streljanje. Ljudje so govorili, da se je zemlja stresla.« ⁹

Na pot proti Kočevju so vojaki odšli z vozovi in s konji, drugi pa so odšli peš v spremstvu družine. Dolžnost župnika je bila, da je mlade fante in može spodbujal k obrambi svoje domovine, dolžnost mu je celo nalagala, da je pozival ljudi h vpoklicu v vojsko ter jih opogumljal in blagoslavljal. Vsak izmed vojakov je dobil rožni venec ali sliko s podobo Matere Božje ter bil omenjen pri darovanju svete maše za vpoklicane vojake. Prva procesija, posvečena vpoklicanim vojakom in za srečen izid vojne, je bila 21. oktobra 1914, ki so se jo udeležili Banjaločani in Kočevjarji. Procesija s sveto mašo se je pričela v Borovcu, koder so se zgrinjale množice ljudi iz sosednjih župnij. Omenjena procesija je dobila značaj »domovinskega navdušenja«, saj se je na njej pelo in molilo v slovenskem in nemškem jeziku. Anton Medved poroča, da »so se procesije udeležili farani iz Kočevske Reke, Banja Loke, Borovca in Gotenice. Po končanih molitvah za srečen izid vojne so zapeli cesarjevo pesem v slovenskem in nemškem jeziku«. ¹⁰ To je bila redka priložnost, ki je pokazala še (nekakšno) povezavo med Slovenci in Kočevjarji, katera razhajanja so se kasneje samo še poglobila.

Velika vojna je pomenila pravo ekonomsko pomanjkanje vsega, od živil do obleke. Ustanovljeni odbor za vzdrževanje v Banja Loka je že ob začetku vojne prosil svoje farane za denarne prispevke ali živila za ranjence in vojake na fronti. Ljudje so redno in množično zbirali razna živila, različne predmete, za katere so menili, da imajo nekaj vrednosti, zbirali so tudi denar in obleko. Vojaška bolnišnica v Kočevju je zaprosila za živila in obleke za ranjence in vojake na fronti, čemur so se ljudje takoj odzvali. Nekateri posamezniki so podarili številne vredne predmete, ki so bili namenjeni prodaji in pomoči potrebnim slovenskim vojakom in vaščanom. Zbrane predmete in živila so odnesli v župnišče, od koder jih je župnik Anton Medved poslal v Kočevje, nekaj pa je šlo za kočevsko bolnišnico in knezoškofjski ordinariat

⁶ Prav tam.

⁷ Prav tam.

⁸ Prav tam.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Prav tam.

v Ljubljani. Za slovenske vojake se je zbiralo tudi pri maši. Zbrani denarni prispevki so bili velikodušni, saj so včasih znašali tudi do več sto kron.

Istega leta je bila ustanovljena tudi komisija za popisovanje zalog živil, ki jo je vodil profesor Polovič iz Kočevja.¹¹ Ta je imela nalogo popisati vsa živila in pridelke, ki jih je pridelala posamezna družina. Vsaka družina je morala sporočiti, koliko vrst in količino živil ima v zalogi ter oddati predpisano količino posameznega živila, ki mu jo je odredila komisija. Član komisije za območje župnije Banja Loke je bil Matija Cetinski iz Morave.¹² Ta je skrbno beležil količine oddanega žita in drugih živil vsake družine v župniji ter jo nato posredoval Krajevno okrajnemu glavarstvu v Kočevju. Darovano blago je poslal na fronto in v vojaške bolnišnice.

Zaradi velikega pomanjkanja osnovnih živil in potrebščin je županstvo v Banja Loka prejelo dopis s pozivom št. 6152, v katerem je Krajevno okrajno glavarstvo v Kočevju pozivalo prebivalstvo, »da varčuje z moko, krompirjem in drugimi živili in naj jih ne uporablja lahkomiselno, ker se bližajo hudi časi«.¹³ Dopis jasno kaže na splošno pomanjkanje vsega, na primanjkljaj osnovnih življenjskih potrebščin za preživetje. O tem je opozarjal tudi Slovenec, ki je pisal, »da je zdaj pomanjkanje denarja, živil je dosti, vendar pride čas, ko bo manjkalo živil in denarja in nazadnje čas, ko ne bo ničesar.«¹⁴ Medsebojna pomoč in pomoč drugim med vojno je naznanila enotnost slovenskega naroda, da si ne glede na razklanost znotraj velike avstroogrske države zna priskočiti na pomoč ter izkazati solidarnost do drugih. Slednje je razvidno iz številnih pozivov krajevnega glavarstva po zbiranju dobrin in blaga, še posebej v času, ko je bilo to nujno potrebno. V aprilu leta 1915 je odbor za preskrbo ranjencev v Kočevju zaprosil za platno in notranjo obleko (spodnje perilo; op. a.). Kasneje je zaprosil tudi za slamo in koruzne opilke. Vaščani so prostovoljno zbirali slamo in koruzne opilke, zbrali nekaj spodnjega perila ter ga sami odpeljali v bolnišnico v Kočevje. Za to niso prejeli nikakršnega denarnega plačila, plačilo jim je bila zahvala ter nekaj pijače.¹⁵

Hudo pomanjkanje je močno prizadelo številne družine vpoklicanih vojakov, ki so ostale brez vsega. Zato je deželni odbor poskrbel za izplačevanje denarnih podpor, vsota pa je bila določena na podlagi števila družinskih članov in nujnosti potrebe po življenjskih potrebščinah. Na začetku so omenjene podpore znašale

kar nekaj denarja, da so zadovoljile potrebe po preživetju družine, kasneje pa so se le-te izrazito zmanjšale zaradi ekonomske krize, lakote in vojne. V ta namen so ljudje po posameznih naseljih in župnijah zbirali živila in obleko za sirote in družine, ki niso imele za golo preživetje, darovalo se je tudi pri svetih mašah za ljudi v potrebi. Po ukazu Deželnega odbora so se razdelili paketi z živili med družine, potrebne pomoči, sirote in vdove. Anton Medved poroča, »da je Odbor za vojne sirote v Ljubljani naklonil vdovam in sirotam padlih vojakov božični dar v vrednosti 435 kron in pustil župniku, da to razdeli pravično ali pa za denar kupi obleko ali živež«.¹⁶

Ponavadi so ljudje darovali živila in obleko, včasih pa se je med prispevki znašel tudi denar. Imeti denar, shranjen doma, je pomenilo veliko nevarnost, da si bil zaradi tega oropan ali celo ubit. Vojne razmere niso narekovalе poznavanje poštenosti in solidarnosti v širšem smislu, kadar je šlo za preživetje. Že za tako malo denarja je marsikdo »prodal« sosedu, prijatelju, bližnjega. Toda (ne)prednost posedovanja denarja v velikih količinah je narekovala posamezniku, da je denar vložil v hranilnice. Tudi oblasti so pozivale, naj se ljudje ne bojijo padca vrednosti denarja ter naj ga vložijo v hranilnice. Slednje se je kasneje izkazalo za napačno potezo. Prebivalci banjaloške župnije so shranjevali denar v hranilnici pri Fari. O množičnih vlaganjih v hranilnico in pomanjkanju denarja (drobiža) nam poroča banjaloška kronika, ki pravi, »da so se ljudje bali, da bo denar zgubil veljavo, zato je prišlo do velikega pomanjkanja drobiža. V gostilnah v Kočevju je dobil jed in pijačo le tisti, ki je imel droben denar, ker ga ni bilo mogoče menjati«.¹⁷

Leto 1916 je bilo slabo leto za banjaloško župnijo, saj je bila zima zelo huda in je uničila skoraj vsa sadna drevja. Letina je slabo obrodila in ljudje so občutili znatno pomanjkanje hrane. Vojna je (še vedno) jemala življenja kočevskih fantov in mož, za seboj pa pustila revščino, bedo in lakoto. Primanjkovalo je osnovnih živil, sena, oblek, vozov, živine in tudi denarja. Kljub veliki revščini je oblast tistega leta ukazala rekvizicijo žita, sena in krompirja. Ljudje so postajali vse bolj jezni, vendar so morali po ukazu oblasti rekvizirati ukazane dobrine. Plačilo za rekvizirano blago je bilo majhno. Ljudje niso mogli shajati s tako majhnim plačilom, draginja pa je bila velika. Prihajalo je do zmot pri rekviziciji, ko se je komisija zmotila pri določanju rekviziranega blaga in izračunala preveč kot bi morala. Anton Medved navede, »da je komisija zračunala še več, kar se mora oddati, kakor je lastnica pridelala. Ker ni bilo toliko mogoče dati, kakor so zahtevali, je prišel okrajni glavar Murk iz Kočevja in se sam prepričal na licu mesta, kako napako

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam, leto 1915.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Prav tam.

so zračunali». ¹⁸ Omenjeni dogodek se je končal brez težav, saj je komisija popravila napako.

Obvezna oddaja sena in slame je pustila še večje nezadovoljstvo med ljudmi. Sena in slame je primanjkovalo, potrebe po njih pa so bile ogromne. Ljudje so pridelali komaj za svoje lastne potrebe, rekvizicija pa jim je vzela še to. Posledično je to pomenilo, da je bila živina podhranjena in lačna, ponekod pa so ljudje začeli prodajati živino, ker jo niso mogli prehraniti. Cene sena in slame so bile prenizke, poleg tega pa so morali sami seno in slamo pripeljati v Kočevje za vojaške namene, nekaj tudi za potrebe mesta, za kar niso dobili nobenega plačila. Pogosto se je zgodilo, da so ljudje svojo živino raje prodali na Hrvaško, kjer so zanj dobili boljše plačilo, kot da so jo prodali aprovizacijski komisiji.

Divjajoča vojna in notranje razprtije so pomenile samo še slabše razmere, poglobitev ekonomske krize in še večje pomanjkanje. Toda kljub vsemu je banjaloškemu župniku uspelo zbrati svoje farane pri sveti maši ter jih spodbujal k solidarnosti in zbiranju za revne in vdove s sirotami. Zbrani farani so prispevali v okviru svojih zmožnosti in tudi tokrat izkazali čut za sočloveka.

Leto 1916 je zaznamovala smrt cesarja Franca Jožefa I. Darovano peto sveto mašo z libero so se udeležili farani Banja Loke ter obeležili spomin na umrlega cesarja. Maše se je udeležil tudi župan Jožef Kajfež s svojimi sodelavci. Ob imenovanju novega cesarja Karla I. pa se je vršila zahvalna sveta maša s cesarjevo pesmijo. ¹⁹

Bližajoči se konec vojne ni prinesel velikih sprememb. Ljudje so še vedno živeli v velikem pomanjkanju in revščini, vojna pa je zahtevala številne žrtve. Neprestana rekvizicija živil in sena je vedno znova obubožala prebivalstvo Kočevske. Anton Medved se spominja rekvizicije leta 1917, ko je zmanjkalo sena za vojaške potrebe, zato je odbor zahteval, da se po naseljih rekvirira seno. V zapisih banjaloške kronike piše takole: *»Že jeseni in pozimi se je seno in slama pobirala in vozila v Kočevje na odredbo okrajnega glavarstva potom občine. Da se doseže, kdo ima krme odveč in koliko mora dati, je došla vojaška komisija in od hiše do hiše dognala, kdo in kaj in koliko ima kdo dati, kar se je tudi zgodilo, dasi mnogim ni ostalo niti toliko, da bi mogli shajati. Bilo se je bati pomanjkanja in konec živinoreje. Seno se je oddalo do zadnje bilke, kakor se je reklo. Samo v februarju se je oddalo nad 250 metrskih stotov«.* ²⁰

Prav tako je odbor ukazal zbiranje raznih predmetov, tudi zlata in srebra. Zbiralo se je za Rdeči križ, ki je nabrane predmete in živila z oblekami poslal knezoškofijskemu ordinariatu v Ljubljano. Ta je zbrana sredstva in dobrine razdelil med sirote in vdove, tudi med Poljake in Bolgare. ²¹ Zapisniki darovanih predmetov, živil in drugih potrebščin so pokazali, *»da se je darovalo toliko, kakor ni nihče pričakoval«.* ²²

Prehrana prebivalcev Kočevske ni bila obilna in pestra. Vojna je zahtevala svoj davek in razmere samo še poslabšala. Ekonomsko krizo in pomanjkanje so občutili vsi, prebivalci vasi pa so bili izpostavljeni slabšim razmeram. Komaj pridelani pridelki z njiv in reja živine so kmalu pristali na seznamu rekvizicije. Ostalo jim je zelo malo ali pa še to ne. Skrb in pomoč za ranjence, padle vojake ter njihove družine s sirotami so pahnile marsikatero družino na Kočevskem na rob preživetja. Zaradi prevelike draginje in pomanjkanja hrane je država začela uvajati karte (kupone) za moko, kasneje tudi za ostala živila. Nadporočnik Gaizinger, ki je bil v komisiji za rekvizicijo, je izjavil: *»Tu ni moč nič vzeti, ampak ljudem je treba dati«.* ²³ V ta namen se je v Kočevju ustanovil aprovizacijski odbor, ki je določal količino moke (živila) in njenega prejemnika. Sprva je bil za predsednika odbora izbran župnik Anton Medved, vendar se je ta predsedstvu odpovedal zaradi nepravilnega ravnanja odbora do revežev in pomoči potrebnih ljudi. ²⁴

Koliko so si ljudje lahko privoščili, je postala problem celotne skupnosti. Dejstvo, da je vsak sosed za soseda vedel, koliko žita ali drugega živeža ima pridelanega doma ali če je bil v pomanjkanju, je privedlo do tega, da so ljudje vzajemno drug drugemu poskušali pomagati in skupno »premagati« revščino in lakoto. Draginja in previsoke cene niso izbirale posameznikov, udarile so vsakega farana. Najhujša stvar, ki je poleg pomanjkanja poglobila obup in lakoto ljudi, je bila nerazpoložljivost hrane in drugega blaga na trgu. Slednje pomeni, da se niti za denar ni dalo kupiti kruha, olja, sladkorja, soli, sukancev, platna, celo slame in koruznih opilkov se ni dalo kupiti. Krma za živino je postala problem, saj je živinorejec ni mogel nikjer kupiti. Mnogi so odhajali v sosednje dežele, na Hrvaško po nabavo krme ali drugega živila. Petrolej in kava sta bila takšna redkost, da si jo je lahko privoščila le peščica družin na Kočevskem. Skoraj vsaka stvar se je delila na kupone, vendar

²¹ Prav tam.

²² Prav tam.

²³ Prav tam.

²⁴ Dogajalo se je, da je aprovizacijski odbor ravnal nepošteno in nekorektno v odnosu do revežev. Omenjeni odbor je podeljeval brezplačno moko in meso tistim, ki niso bili potrebni pomoč, zato so reveži in družine, ki niso imele za preživetje, ostale brez svojega deleža pripadajočega živila.

¹⁸ Prav tam, leto 1916.

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Prav tam, leto 1917.

tudi teh je kmalu zmanjkalo. Petrolej in kavo so hodili kupovati v druge države, tobak pa je bil v splošnem pomanjkanju. Ljudje so hrepeneli po osnovnih dobrinah, »moški vzdihujejo za tobakom, ženske za kavo, otroci pa za kruhom«.²⁵

Cene izdelkov so se v času vojne zvišale, zmanjševala pa se je količina osnovnih življenjskih dobrin. Spodnja tabela kaže, kakšne so bile cene posameznega živila in drugega blaga. Glede na vojno stanje in slabih plačil lahko rečemo, da si marsikdo ni mogel privoščiti spodaj navedenih dobrin, zlasti pa ne reveži in vdove s sirotami.

Seznam cen živil in drugih dobrin v obdobju prve svetovne vojne.²⁶

ŽIVILO/DOBRINA	CENA
100 kg krompirja	24 kron
100 kg repe	42 – 46 kron
100 kg pšenice	38 kron
100 kg želoda	70 kron
1 l mošta	3 – 4 kron
1 l vina	6 kron
1 l mleka	0,80 – 1 krona
1 kg masla	36 – 40 kron
1 kg masti	50 – 60 kron
1 kg prekajene slanine	40 – 50 kron
1 l fižola	6,5 kron
1 jajce	70 vinarjev
1 l slivovega žganja	18 – 20 kron, kasneje 30 – 40 kron
1 kg sliv	7 kron
1 kg govejega mesa	5 kron
1 kg jagnjetine	8 – 10 kron
1 prašič	200 – 400 kron
1 kokoš	20 – 28 kron
1 krava	okoli 200 kron
par volov	4000 kron
1 kg sena	26 kron
čevlji	240 kron
obleka	240 kron
sukanec	20 kron
1 kg hrušk	20 kron

Pomanjkanje dobrin in blaga je privedlo so medsebojne blagovne menjave, ko so ljudje začeli menjavati dobrine za tiste, ki so jih potrebovali. Tako so reševali začasno pomanjkanje, kadar niso imeli kaj dati na mizo.

Podatek, da so vojne podpore družinam padlih vojakov in vdovam s sirotami znašale okoli 200 – 300 kron na mesec, je dovolj zgovoren, da je »nadomestek« za obrambo domovine dobil svojo ceno, ki je komajda zadostovala za preživetje. Tudi dodeljevanje kuponov za moko je bilo nepravilno in pomanjkljivo, saj je količina moke znašala le 3 kg mesečno²⁷ ne glede na število družinskih članov. Za ostale dobrine, ki jih je dobil aprovizacijski odbor, pa lahko pričakujemo, da so bile podeljene v manjših količinah.

Ljudje so se morali znajti v težkih časih. Dela ni bilo, redko kdo je imel službo v Kočevju, draginja je bila prevelika in živil se ni dalo dobiti (kupiti). Vsakršno priložnostno delo je bilo več kot dobrodošlo. Pomoč so večkrat iskali pri župniku, ki je z veseljem pomagal. Ta je kaplana v Kočevju, gospoda Sušnika prosil za pomoč pri iskanju dela brezposelnim. Kaplan je poskrbel, da so se ženske in dekleta iz Banja Loke udeležile poučevanja pletenja slamnatih kit in šivanja čevljev. Te so delale marljivo in zaslužile nekaj denarja. Izdelani čevlji so šli dobro v prodajo, saj jih je množično primanjkovalo. Organiziral se je prevoz le-teh v Kočevje in zaslužek je bil dober.²⁸

Vojne razmere so terjale mnogo odrekovanja in požrtvovalnosti, posebej na ekonomskem področju. Podpisana vojna posojila države so se znova in znova potrjevala in podaljševali so se roki vrnitve. Sredi meseca novembra leta 1917 je bilo zaprošeno in podpisano peto vojno posojilo, kjer je deželna vlada preko knezoškofijskega ordinariata v Ljubljani odredila, da se mora posojilo za odvzete cerkvene zvonove naložiti v vojno posojilo, še preden se je to dejansko zgodilo.²⁹ Posledica tega dejanja je bila očitna. Pobiranje cerkvenih zvonov je postalo rutinsko. Prihod vojakov iz Kočevja je naznanil, da sta podpisano vojno posojilo in odvzem zvonov postali realnost, kar je prebivalce banjaloške župnije spravilo na noge. Bili so popolnoma nemočni. Vojaki so pobrali cerkvene zvonove v Banja Loka, Ajblju in Podstenah, kasneje tudi v ostalih vaških naseljih. Možje in ženske z otroci so prisostvovali ogledom odvzema zvonov in pri tem jokali ter vzdihovali. Denar, pridobljen od zvonov, je bil naložen kot del vojnega posojila v hranilnici pri Fari. Znesek odvzema zvona v Banja Loka je znašal okoli 3000 kron.³⁰ Poslednje slovo od cerkvenih zvonov je bilo prežeto z jekom in tarnanjem ljudi, »da jih je zvon dolgo časa klical k molitvi in v cerkev in zdaj mora, tako žalostno vržen v višave, prod od njih«.³¹

²⁷ Prav tam.

²⁸ Prav tam.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam.

²⁵ Prav tam.

²⁶ Prav tam. Primerjaj: Himmelreich, Namesto zemlje črni kruh; Brodnik, Preskrba Ljubljane med 1. svetovno vojno, str. 281-323.

Vojna posojila so se kopičila in nalagala v hranilnici, vendar niso bila nikoli odplačana. Banjaloška župnijska kronika beleži podpisanih osem vojnih posojil, v katerih je bila všteta tudi odškodnina za male cerkvene zvonove. Proti koncu vojne so bili odvzeti vsi zvonovi, tudi tisti na podružnicah.³²

Vojaki so pomagali pri rekvizicijah. Njihova pomoč je bila tedaj zelo dobrodošla, saj je šlo za obsežne oddaje predpisanih dobrin. Anton Medved se takole spominja ene izmed najbolj obsežnih rekvizicij sena v Banja Loka: »Tedad je v Banja Loko prišla kampanja osmih vojakov, ki so po ukazu deželne vlade morali rekvizirati obsežne količine sena za vojaške namene. Vojaki so se nastanili v župnišču, nekateri pa po vaških hišah. Sožitje med vaščani in vojaki je bilo prijetno. Vsak od njiju je pomagal pri hišnih in poljskih opravilih. Po odhodu pa so le-ti pustili za seboj številne posode in kotle, ki so jih Banjaločani še kako potrebovali. Še posebno se je Banja Loka priljubila poročniku Faragi, ki je obljubil, da se želi po končani vojni vrniti v Banja Loko.«³³

Konec prve svetovne vojne je prinesel ogromno materialne škode in izgube. Ni bilo družine, ki v vojni ni izgubila brata, moža, sestro, bližnjega sorodnika, prijatelja. Grobovi padlih kočevskih vojakov (danes so le-ti uničeni zaradi posledic druge svetovne vojne), raztreseni po tujih in domačih bojiščih, ostajajo nerazkriti in tihi pričevalci medvojnih razmer Kočevske. Za celotno območje Kočevske podatki o padlih vojakihi še niso sumarno obdelani. Ohranilo se je le gradivo župnije Banja Loka, kjer podatki pričajo o 275 padlih vojakov iz omenjene župnije. Iz ruskega ujetništva nam kronika poroča o vrnitvi 10 ujetnikov, ki so preživeli prvo svetovno vojno in se (srečno) vrnili domov. Zaradi pomanjkljivosti oziroma neohranjenosti/uničenja podatkov o padlih za celotno območje Kočevske je (zaenkrat) nemogoče narediti primerjavo med posameznimi župnijami. Neohranjeno in uničeno arhivsko gradivo predstavlja veliko izgubo za kočevsko zgodovino za obdobje Velike vojne. Vsekakor pa ostajajo odprta številna vprašanja, na katere iščemo odgovore, predvsem pa sledove, ki so jo zakrile posledice druge svetovne vojne. Morda pa nekoč, tako oddaljeno dogajanje prve svetovne vojne na Kočevskem postane »popotnica« pri razkrivanju novih, že pozabljenih osebnih spominov, zajetih v osebnih dnevnikih oseb prve svetovne vojne in njenih potomcev, ki jih je potrebno še odkriti.

Viri in literatura

Viri

Župnija Kočevska reka

Medved Anton: *Zapiski župnijske kronike Banja Loka 1914 – 1918*.

Matrikula Banja Loke (prepis in prevod Blaž Resman, 17. 6. 2010).

Status animarum, 1910–1984, IV. Zvezek.

Literatura

Brodnik Vilma, Preskrba Ljubljane med 1. svetovno vojno. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, let. 29 (1989), št. 2, str. 281–323.

Himmelreich Bojan, *Namesto zemlje črni kruh: organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn*. Celje: Zgodovinski arhiv, 2001.

Krajevni leksikon Slovenije. II. knjiga, Jedro Osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del. Ljubljana: DZS, 1971.

Priročni krajevni leksikon Slovenije. Ljubljana: DZS, 1996.

³² Prav tam, leto 1918.

³³ Prav tam, leto 1917.